

ӘОЖ 070

М.Ғ. Жанақова

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан, Алматы қ.

E-mail: mainur_89@mail.ru

Репортаждың ақпараттық-сараптамалық жанрлармен ұқсастығы

Мақалада репортаж жанрының өзге жанрлармен, соның ішінде, ақпараттық-сараптамалық жанрлармен ұқсастығы баяндалады. Автор әр жанрға теориялық анықтама беріп, оларға кеңінен тоқталады, репортаж жанрымен ұқсастықтарын, ерекшеліктерін жіктеуге тырысады. Сонымен қатар автор аталған мақалада көсемсөз іліміндегі басқа жанрлардан репортаждың өзгешеліктерін айқындайды. Ғылыми мақалада жанрлардың ұқсастығы тек ғылыми еңбектер негізінде ғана емес, газетте жарық көрген материалдармен дәлелденеді.

Түйін сөздер: жанр, ақпараттық-сараптамалық жанрлар, репортаж, заметка, сұхбат, корреспонденция.

M.G.Zhanakova

The similarity of the report from the information-analytical genres

The article on the report and other genres of journalism, in particular, the similarity with the information – analytical genre. The author provides a theoretical definition of each genre, widely covers the topic, as well as trying to uncover similarities and feature reporting with other genres. Along with this, the author of this article identifies a feature of the genre - a report of the other nonfiction genres. In order to identify the similarities of genres in the article are used not only scientific works, but also backed up by newspaper publications.

Key words: genre, information-analytical genres report, note, interviews, correspondence.

М.Ғ. Жанақова

Схожесть репортажа с информационно-аналитическими жанрами

В статье рассказывается о репортаже и других жанрах журналистики, в частности, рассматривается схожесть информационных и аналитических жанров. Автор дает теоретическое определение каждому жанру, детально останавливаясь на особенностях и современном звучании жанра репортаж. Для анализа жанровых признаков автор статьи обращается не только к научным трудам, но и к газетным публикациям.

Ключевые слова: жанр, информационно-аналитические жанры, репортаж, заметка, интервью, корреспонденция.

Репортаж ақпараттық жанр болғандықтан, оның ең бірінші мақсаты – оқырманға ақпарат ұсыну. Сондықтан, жанрдың ақпараттық жанрлармен ұқсастығы басым. Ақпараттық жанрлардың ішінде бастысы әрі негізгісі - заметка. Профессор Т.Амандосов: «Заметка дегеніміз – ең шағын және оперативті жанр. Ол өмір шындығының нақты фактілері, құбылыстары туралы дәлме-дәл тұжырымды хабарлайды. Заметканың негізінде бір оқиға, бір құбылыс, бір объект ғана жатады. Заметка алуан түрлі формада жазылғанымен, заметканың негізгі екі түрі бар деп санаймыз. Атап айтқанда, бірнеше жолдық тектес заметкалар және дербес заметка. Дербес заметка екі түрлі формада кеңейтілген түрде және сын түрінде жазылады да, ол газеттің күнделікті ісінде өте жиі кездесіп

отырады» [1]. Ғалымның бұл тұжырымдамасы арқылы репортажға тән қасиеттерді байқау қиын емес. Заметка, ең әуелі, репортажға аудиторияға бұрын-соңды таныс емес жаңа ақпаратпен хабардар етумен ұқсайды. Заметка да репортаж сынды бұқараны ақпаратпен жедел әрі оперативті түрде сусындатады, болған жаңалық жөнінде кейінгі, жаңа келіп түскен мағлұматты беруге тырысады. Репортаж кіріспесі «лидпен» басталатынын ескерсек, репортажда дәл осы «лидтің» ролін «заметка» атқарады. К.Қамзин «лид» ұғымы жайлы: «Қазіргі журналистика теориясында батыстан келген «lead» (ағылшынша - «лид» - өткізу) деген ұғым бар, ол – журналистік мәтіндегі негізгі ойды ықшамдап, жылдам, көз тартатындай жарнамалай берудің он алты жолы. Журналистика

теориясындағы лидтік мәтіндер қатқыл және жұмсақ болып үлкен екі топқа жіктеледі. Негізінен мәтін мағынасы «Кім? Қашан? Қайда?» деген сұрақтарға жауап берсе, лидтің қатқыл түрлері бой көрсетеді, ал оған қосымша «Неге? Не себептен?» деген сауалдарға жауап іздесе, лидтің жұмсақ түрлері басылым бетінен орын алады» деген [2]. Мысалы: «Ана тілі» газетінде «Түнгі қала ұйықтамайды» айдарымен жарияланған М.Бакмағанбетовтың ««Жедел жәрдем» кірпік ілген жоқ» (2008, №23, 5-маусым) атты кезекті репортажынан қатқыл лидтің түрін аңғарамыз: «Түн ортасы біреулерге сауық-сайран құрып, демалатын кез болса, дәрігерлер үшін жұмысының нағыз қызған шағы. Сондықтан осы жолы ақ желеңді абзал жандардың қызметін көрмекке келдік» [3]. Бұл сөйлемдерден автордың қайда, не мақсатпен келгені материалдың алғашқы сөйлемдерінен-ақ байқалып тұр. Демек, автор репортаж жазу барысында заметканың маңызды элементін: лидті сәтті пайдаланған. Репортаж жазу барысында жиі қолданылатын келесі жанрлардың бірі – сұхбат. Д.Рэндалл сұхбат жөнінде: «Жақсы мақала жазуды мақсат тұтып, адамдарға жөнді сұрақ қоя білу журналист үшін зор жетістік. Кейбір сәтте бұл әңгімені еске салуы мүмкін. Алайда бұл әңгіме емес, бұл – тілшілердің ақпарат жинауының тағы бір үлгісі. Мен сұхбатқа бұлай қарапайым анықтама бере салғаныммен, оның астарында ақпарат жанрының тағы бір түрі жатқанын аңғарған боларсыздар. Сұхбаттың басқа жанрлардан ерекшелігі – мұнда сіз алдын ала барлығын сценарий бойынша емес, сол сәтте, респондентпен сұхбаттасу барысында белгілі біл ақпаратқа қол жеткізесіз. Демек, сіз ақпарат беруші тарапынан қойылатын сауалдарға да әзір болуыңыз шарт және оған жолдайтын сұрақтарыңыз да дәл, нақты, тақырыптан ауытқымайтын болуы керек» [4]. Сөзіміздің дәлелі ретінде Ә.Жапақтың «Ана тілінде» жарияланған «Жаз. «Сыбырлақ» касса іске кірісті» (2008, №24, 12-маусым) атты репортажын мысалға келтірейік [5]. Мұнда репортер бірнеше кейіпкермен сұхбаттасады, олардан репортажға қажет дерек, ақпарат алуға тырысады, мамандар пікіріне жүгінеді. Ә. Жапақ репортаждарының ерекшелігі де сол – мәселенің мән-жайына көз жеткізу үшін автор әрдайым оқиға кейіпкерлерімен тілдеседі, олардан тың дерек алады, басшылармен

жүздесіп, проблемаға не себеп екенін білуге тырысады, мамандар пікіріне құлақ түреді. Ал, бұл – репортаждағы сұхбаттың нақты айғағы, дәлелі. Жалпы репортажда сұхбатты қолдану репортерге оқырмандардың субъективті көзқарасынан арылып, оқиғаның шынайы өрбуіне септігін тигізеді. Оқиға куәгерлерін сөзге тарту арқылы тілші болған оқиға жайлы көп мағлұмат алады, оны көргендердің өз аузынан жеткізеді. Осыған орай, репортажға сұхбат жанрының «араласуымен» жанр мынадай мақсаттарға қол жеткізе алады: а) Ақпаратты куәгерлер арқылы жеткізу мүмкіндігі (куәгерлердің оқиға орнында табылғанын баяндап жеткізгеннен гөрі, көруші тұлғаның өзін сөйлеткен репортаж үшін әлдеқайда тиімдірек); ә) Мамандар пікірін келтіру. Оқиғаға қатысты мамандардан пікір алу – репортажда көтерілген проблеманың, жаңалықтың қаншалықты өзекті екенін анықтайды. Оқырман мамандардың пікірлерін оқып, ақпараттың ақиқаттылығына тағы бір мәрте көз жеткізеді. Репортаждың сондай-ақ, ақпараттық жанрлардың ішінде есеппен де ұқсастығын аңғаруға болады. Есептің басқа ақпараттық жанрлардан ерекшелігі – міндетті түрде аудиторияның (жиындар, түрлі басқосудар, конференция немесе спорттық жарыстар), адамдар тобының болуы шарт. «Хабарлама жанрлардың ендігі бірі – есеп (отчет) қоғамдық, әлеуметтік мәселелер сөз болған жиналыс, мәжіліс, кеңестерден, конференциялардан, әр түрлі спорттық жарыстардан, бұқаралық мерекелерден, ресми қабылдаулардан жазылады. Оның міндеті – әлгідей болып өткен жиындардың қалай басталып, қалай жүргізілгенінен, қалай аяқталғанынан оқырманға мағлұмат беру, елес беру, онда қандай мәселе, проблеманың әңгіме болғанынан, олардың мән-маңызынан, қабылданған қарар-шешімінен жұртты хабар ету. Яғни, есеп – оқиға, фактіні, тәжірибені талдаудың, насихаттаудың, пікірді жинақтап, қорытынды ой айтудың, проблемалар қойып, кемшіліктердің бетін ашудың маңызды құралы» [6]. Есеп элементтері репортажда келесідегідей сипатта қолданылады: оқиғаның барлық маңызды детальдарының баяндалуы. Мұнда репортер оқиға сюжеттерін өз атынан баяндап, олардың маңыздыларына ерекше назар аударады. Нақты болған

оқиғаны максималды түрде баяндауды мақсат тұтады.

Репортаждың сараптамалық жанрлармен өзара байланысы. Комментарий. Комментарий элементтері репортажда автор оқиғадағы фактілерге байланысты талдау жасағанда, сараптағанда байқалады. Егер осы критерийлер репортаж бойынан табылса, мұндай репортажды сараптамалық репортажға жатқызуымыз әбден мүмкін. Сондай-ақ, комментарий репортажда тек сараптамалық мағынада ғана емес, оқиға қатысушысының, немесе маман пікірі ретінде көрініс табуы ықтимал. Яғни, мамандар пікірі шағын сұхбат немесе диалог ретінде, әңгімелеп беру, оқиғаға байланысты комментарий жасау тәрізді сипатта болады. Репортаж сонымен қатар, аналитикалық корреспонденция сынды сараптамалық сипатқа ие. Алдымен, корреспонденцияға анықтама беріп көрсек. Орыс теоретиктерінің зерттеулеріне сүйенсек: «Корреспонденция – белгілі бір материалдың негізінде көтерілген проблеманы сараптай отырып, одан шешу жолдарын ұсынатын, көлемі үлкен болып келетін талдамалы жанр. Корреспонденция – проблеманы зерттеп қана қоймайды, оған баға беріп, сараптама жасайды, сараптама негізінде проблеманың тереңіне үңіліп, қорытынды шығарады. Корреспонденция: 1) хабарлама – жаһанда болған жаңалықтармен жалпақ жұртты хабардар етеді. 2) талдама – болған жағдайды терең зерттеп, оның болу себептерін анықтайды (мысалы: конфликт)» [7]. Ал, профессор Т.Қожакеев корреспонденцияға мынадай түсініктеме береді: «Мерзімді баспасөз тәжірибесінде жиі пайдаланылатын негізгі жанрлардың бірі – корреспонденция. Оның қоғамдық-әлеуметтік мән-маңызы өте үлкен, атқарар міндет-мақсаты да зор. Корреспонденция – нақты фактілер жанры. Әр жанрдың өзіндік белгілері болады десек, корреспонденцияның да сара тұрған даралық негіздері бар. Біріншіден, оның мазмұны жалқыдан жалпыға қарай дамиды. Яғни, ол сөзді нақты бір фактіден бастайды. Екіншіден, факт – дерек ақпараттық жанрларды хабарлау, констатациялау үшін, мақалада белгілі бір пікір, қорытындыны иллюстрациялау үшін, соның дәлелі, мысалы ету үшін ғана қолданылса, корреспонденцияда талдап, сырын ашу үшін, соның негізінде ой атып, әлеуметтік қорытындылар жасау үшін пайдаланылады.

Үшіншіден, корреспонденция өмірде, географияда бар, адресі объектіден жазылады. Яғни, нақты бір өндіріс орнындағы, мекеме, ұйымдар қызметіндегі істің жай-күйін көрсетуге арналады. Төртіншіден корреспонденция көбіне баяндау стилімен жазылады» [6]. Көргеніміздей репортаж бен корреспонденцияға ортақ элементтер баршылық. Олар: а) қос жанрда өмірде болған, шынайы дәлел, факт негізінде жазылады; б) автордың оқиғаға байланысты мәтіндері екі жанрда да: тезис – аргументация – демонстрация – қорытынды сынды тізбекпен жазылады. Қос жанрдың элементтері де «Жас қазақ» газетінде жарық көрген Ж. Байсемизованың «Қыр асқан қара домалақтар» (2009, №29, 24-шілде) атты репортажынан көреміз [8]. Журналист аталған материалда корреспонденцияға тән ерекшелікпен Америкаға сапарын сараптады, репортажға қойылар талапқа сай көрген-түйгенін өз аузынан баяндайды. Бұл жариялынымда факт пен оқиға кейіпкелері де баршылық. Автор әсерлі тілмен оқырман назарына Америкадағы қазақ балаларының тұрмыс-тіршілігі жайлы мол мағлұмат береді.

Автордың «мені» - репортаждың басты ерекшеліктерінің бірі.

Мерзімді баспасөз беттеріндегі түрлі жанрларда қалам тербеген көсемсөз шеберлері, материалды жазғанда үшінші жақтан жазып, өзінің қатыстылығын аңғартпауға тырысады. Ал, репортажда керісінше, мұнда автордың оқиғаның тікелей қатысушысы болғаны репортаждың өнбойынан сезіліп тұруы керек. «Репортаждағы автор «менінің» маңызы зор: жанрды өзге публицистикалық жанрлардың ерекшелейді, сюжетке жан бітіріп, мәтінді эмоционалды тұрғыда көркемдейді, репортаждағы репортердің ролін күшейтеді. Осы авторлық «мен» арқылы маңдайында «репортаж» деген айдар тағылмаған материалдың өзінен оқырман автордың оқиға көрермені екенін оқу барысында аңғарып, оның репортаж жанрында жазылғанына көз жеткізеді. Тілші болған жайды үшінші жақтан баяндай салса, мәтіннің мағынасы ашылғанымен, тілі солғын келіп, оқырманды бірден өзіне елітіп, тартып әкете алмайды. Демек, репортаждағы автордың «мені» оқиғаны баяндаудың әдемі тәсілі, репортердің ақпаратты хабарлаудағы амал-айласы. Оқырман автордың оқиғаға өзі қатысқанын біліп,

бірден жаңалыққа елең етеді, қызыға оқиды. Себебі, репортажда факт, дәлелдің барлығы автор аузынан хабарланады» [9]. Демек, бұл тұжырымнан мынадай қорытынды шығарамыз: репортажда – автордың «мені» міндетті түрде болуы тиіс, автор оқырманға өзінің болған жаңалықтың куәсі болғанын сездірткен сайын, оқырман ақпараттың шынайылығына, ақиқат екеніне көз жеткізеді, газеттің келесі сандарында репортажды «іздеп тұрып» оқитын дәрежеге жетеді. Бұл бір. Ал, екіншіден, автордың «мені» репортаж бойынан айқын білінгендіктен, автор өз эмоциясын да жасырмай, керісінше барынша табиғи, шынайы қалыпта жеткізуіне мол мүмкіндік тудырады. Ал, үшіншіден, автордың «мені» репортажда жиі көрініс тапса да, бұл репортаж тілінің қарабайырлануына себеп болмауы керек. Егер репортер оқиғаға өзінің қатыстылығын дәлелсіз, фактісіз, тек «жалпақ» тілмен баяндап берсе, мұндай репортаж тек репортердің «әңгімесі» деңгейінде ғана қалады. Сондықтан, аталған қателікке жол бермес үшін, автор репортаж мәтінінде

әр сөйлем сайын «мен» есімдігін қолдана бермей, өзінің оқиғаға қатыстылығын, оқиға барысынан-ақ, оның сюжеттерінен-ақ білдіруі шарт. Яғни, автор мәтінде «менді» пайдаланбаса да, оқиғаның басы-қасында болғанын оқиғаны суреттеу шеберлігімен білдіртуі тиіс. Қорыта айтқанда, репортаж жазу арқылы журналист өзінің бар шеберлігін таныта алады. Сондықтан болар, бүгін де репортаж журналистердің ең сүйікті жанрларының бірі. Мысалы: «Ана тілі» журналисті М.Бекмағанбетов «Букмекер қалтаны қақты» (2008, №9, 2-ақпан) атты репортажда авторлық «мен» айқын көрініс тапқан [10]. Сөзіміздің дәлелі ретінде репортаждан мынадай мысалды келтірейік: ««Мың рет естігеннен бір рет көрген артық», - деп жолдасыммен бірге кешкісін сонда тарттым. Ымырт үйіріле Мұқанов пен Шевченко көшелерінің қиылысында орналасқан «Арғымақ» кафесіне келдік». Бұл сөйлемдерден автордың оқиға орнында болғаны, оны өз аузынан баяндағаны белгілі. Демек, репортажда авторлық «мен» бар.

Әдебиеттер

- 1 Амандосов Т.С. Қазақ совет баспасөзінің жанрлары. – Алматы: Мектеп, 1968. – 242 б.
- 2 Қамзин К. Жанрлардың бастау-бұлақтары. Қазақ журналистикасы. 3 томдық. 1-т.: Қазақ баспасөзі – Алматы: «Таймас» баспа үйі, 2008. – 352 б.
- 3 Бекмағанбетов М. Жедел жәрдем кірпік қаққан жоқ // Ана тілі. 2008. – №23. – 5 маусым.
- 4 Рэндалл Д. Универсальный журналист. – СПб., 1996. – 344 б.
- 5 Жапақ Ә. Жаз. «Сыбырлақ» касса іске кірісті // Ана тілі. – 2008. – №24. – 12 маусым.
- 6 Қожакеев Т. Жас тілшілер серігі. – Алматы, 1991 – 223 б.
- 7 Ворошилов В.В. Журналистика. Учебник. 4-издание. – СПб. Михайлова В.А., 2002. – 656 с.
- 8 Байсемізова Ж. Қыр асқан қара домалақтар // Жас қазақ. – 2009. – №29. – 24 шілде.
- 9 Вахуров В.Н., Кохтев В.Н. Солганик Г.А. Стилистика газетных жанров. – М., Высшая школа, 1978. – 183 с.
- 10 Бекмағанбетов М. Букмекер қалтаны қақты // Ана тілі. – 2008. – №9. – 28-ақпан.

References

- 1 Amandosov T.S. Qazaq soviet baspasozinin janrlary. – Almaty, Mektep, 1968. – 242 b.
- 2 Qamzin K. Janrlardyn bastau-bulaqtary. Qazaq jurnalistikasy. 3 tomdyq. 1-t.:Qazaq baspasozini. – Almaty: «Taimas» baspa uyi, 2008. – 352 b.
- 3 Bekmaganbetov M. Jedel jardem kirpik kakkan jok // Ana tili. – 2008. – №23. – 5 mausym.
- 4 Rendall D. Universalnyi journalist. – SPb., 1996. – 344 b.
- 5 Japak A. Jaz. «Sybyrdaq» kassa iske kiristi // Ana tili. – 2008. – №24. – 12 mausym.
- 6 Kojakeev T. Jas tilshiler serigi. Almaty, 1991 – 223 b.
- 7 Voroshilov V.V. Jurnalistika. Uchebnik. 4-izdanie.– SPb. Mikhailova V.A. , 2002. – 656 s.
- 8 Baisemizova J. Qyr asqan qara domalaqtar // Jas qazaq. – 2009. – №29. – 24 shilde.
- 9 Vakhurov V.N., Kokhtev V.N., Solganik G.A. Stilistika gazetnykh janrov. – M., Vysshaya shkola, 1978. – 183 s.
- 10 Bekmaganbetov M. Bukmeker qaltany qaqty. // Ana tili. – 2008. – №9. – 28 aqpan.